

Barn som bor med far bor også med mor

Omtrent halvparten av de barna som er registrert bosatt med far har to hjem. Foreldrene har delt omsorg og barna bor halve tiden med far, og den andre halve tiden med mor. Fordelingen av omsorgen har vært sterkt avhengig av samlivsstatus, der samboerfedre har hatt en svakere stilling enn gifte. Dette ser ut til å være under endring.

An-Magritt Jensen

1990-årenes familiepolitikk har lagt stor vekt på å fremme fedres tilknytning til barn. Temaet for denne artikkelen er hvordan barn fordeles mellom foreldre som ikke bor sammen. Hvem bor barn egentlig med dersom de ikke bor med begge foreldre? Jeg har tidligere stilt spørsmålet i to artikler i Samfunnsspeilet. I første artikkel fulgte jeg en, for meg, overraskende endring frem til midten av 1990-årene. Den viste at færre barn bodde med far (Jensen 2001). Neste artikkel fulgte utviklingen i siste halvdel av 1990-årene som viste at nedgangen ble hentet inn igjen (Jensen 2003). Etter dette har barnestatistikken kommet med nye tall som bekrefter tendensen. I tillegg har Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomført Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002, som kan sammenlignes med tidligere undersøkelser. Disse kildene gir mulighet for å følge utviklingen over de siste 15 år. Mye tyder på at andelen barn som er registrert bosatt hos/bor med far nå er noe høyere enn i 1989. Det spørsmålet som reises i denne artikkelen er hvordan denne økningen kan forstås. Artikkelen legger vekt på utviklingen i delt daglig omsorg, og samboerfedres stilling. Det er viktig å merke seg at jeg baserer meg på både registerbasert statistikk der alle teller med, og intervjuundersøkelser med representative utvalg av mødre og fedre.

Mens en intens offentlig debatt om den nye farsrollen tiltrakk seg stor oppmerksomhet i 1990-årene, fant det sted en nærmest ubemerket endring i barns daglige liv med far. Flere barn opplevde foreldrebrudd, og forholdsvis færre av disse ble boende med far. I 1989 – som er første år vi har offentlig barnestatistikk – var 12 prosent av barn med enslige foreldre bosatt hos far. Resten, 87 prosent, bodde med mor. Det er ingen overraskelse at de aller fleste barna bodde med mor. Det forbausende var at den lave andelen som bodde med far, sank. I 1997 var den nede i 10 prosent, altså nesten 25 prosent lavere enn 1989. Mange undersøkelser har vist at fedre har gått inn i en mer aktiv omsorgsrolle for barn, blant annet ved å ta "pappapermisjon". Dette ble diskutert i første artikkel (Jensen 2001) som konkluderer med at tross endringer i farsrollen, ble tradisjonelle kjønnsrollemønster forsterket i første halvdel av 1990-årene. Flere barn bodde med mor. Jeg argumenterte for at samboerskapet var en viktig årsak til dette.¹

I neste artikkel (Jensen 2003) viste jeg at siste del av 1990-årene tydet på et vendepunkt. Fortsatt bodde langt de fleste barn med mor. Men nedgangen i andelen som bodde med far var innhentet. Flere forhold kunne tale for dette, deriblant styrking av samboerfedres legale rettigheter til barn. Det er en sterk sammenheng mellom det juridiske foreldreansvaret og hvem barnet bor med til daglig. Fra 1998 ble de administrative rutinene for felles foreldreansvar gjort enklere for samboerforeldre.² En hindring for at samboerfedre skulle ha daglig omsorg for barn, var redusert. I artikkelen reiste jeg imidlertid tvil om

Kyrre Svarva, NTNU, har gjort det viktige arbeidet med å omdanne telleheten i Samvær og bidrag 2002 fra voksne til barn.

An-Magritt Jensen er professor i sosiologi ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU (anmagritt.jensen@svt.ntnu.no).

hvor langt en utjevning mellom foreldres omsorg for barn kan komme. Dette ble begrunnet med at kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet legger sterkere begrensninger på fedres omsorgsmuligheter enn på mødres. Jeg antok likevel at forskjellene mellom gifte og samboende fedre ville avta.

I denne artikkelen diskuterer jeg den rolle "den andre forelderen" spiller der barn bor med henholdsvis mor eller far. Er foreldreskapet for "enslig far" annerledes enn for "enslig mor"? Er fedre som fikk barn som samboere

blitt mer like gifte fedre? Spørsmålene belyses ved hjelp av nye data. De gir mulighet for å undersøke omstendighetene rundt fordeling av omsorg for barn. Jeg skal trekke sammenligninger mellom registerbasert statistikk (barnestatistikken) fra 1989 til 2004 og intervjuundersøkelser fra 1988, 1996 og 2002. En del resultater fra den seneste undersøkelsen, Samvær og bidrag 2002, er publisert i Samfunnsspeilet nr. 2, 2004. En av konklusjonene i analysen av utviklingen fra 1996 til 2002, er at "Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst" (Sætre 2004a). Jeg vil nyansere denne konklusjonen ved å trekke perioden tilbake til 1988, og føye inn noen observasjoner som viser at mor fortsatt er like viktig også der far er blitt viktigere.

Endringer i barns familier ifølge statistikken

Av de vel 1 072 400 barn under 18 år i 2004 bodde 75 prosent med begge foreldre. Denne artikkelen handler om de 270 500 barn med foreldre som ikke bodde sammen (se Boks 1).

Tabell 1 viser at det har vært en betydelig økning i antall barn som bor med én forelder siden 1989. De fleste barna bor enten med mor alene (de fleste) eller med far alene, men det har også vært en klar økning i antall barn som bor med steforeldre. Totalt gjelder det nesten 55 000 i 2004. Etter 1997 viser tabellen at flere barn bor med far (alene eller med stemor). I perioden fra 1989 til 2004 økte det totale antall barn med i underkant av 10 prosent, langt lavere enn økningen i antall barn som bor med én forelder. I neste tabell skal vi se om også andelen barn med far, sett i forhold til alle som bor med én forelder, har fortsatt å øke.

Tabell 2 viser at i 1989 bodde 12 prosent av disse barna med far, mens tallet i 2004 er 14 prosent. Ved begynnelsen og slutten av denne 15-årsperioden er det altså omtrent samme andel barn som bor med far. Men mye har likevel forandret seg. En viktig endring er at det totalt er flere barn som bor med én forelder. Tabell 1 viser at i 1989 gjaldt dette nesten 170 000 barn, mens antallet er økt med vel 100 000 i 2004 (til vel 270 000). Det får selvfølgelig betydning for hvor mange barn som bor med far, selv om andelen er omtrent den samme. I 1989 gjaldt det nesten 21 000 barn, mens tallet i 2004 var nesten 40 000 (alene eller med stemor). Det er altså omtrent dobbelt så mange barn som bor med far i 2004 som i 1989, selv om prosentandelen er relativt lik. Imidlertid viser tabellene også et annet trekk som er tema for denne artikkelen. Ifølge offentlig statistikk bor barn enten med mor, eller med far. Det er ingen kategori for "to hjem". Barnestatistikken får sine opplysninger fra

Tabell 1. Barn som er registrert bosatt med én forelder, etter hvem de bor med. 1989-2004. Avrundete tall

	Mor alene	Mor og stefar	Far alene	Far og stemor	Alle med én forelder	Prosentvis økning
1989	122 000	25 800	17 400	3 400	168 600	100
1991	132 500	26 100	17 800	3 700	180 200	107
1993	144 600	27 000	19 300	3 900	194 800	116
1995	153 600	30 300	19 000	4 000	206 900	123
1997	159 100	34 800	17 700	4 100	215 800	128
1999	165 000	39 000	19 500	4 500	228 000	135
2000	169 300	41 200	21 000	4 800	236 300	140
2002	177 500	44 700	27 700	5 400	255 400	151
2004	185 400	47 300	31 700	6 200	270 500	160

Kilde: Barnestatistikk ulike år.

Tabell 2. Andel barn som er registrert bosatt med far (alene eller med stemor) av alle barn som ikke bor med begge foreldre. 1989-2004. Avrundete tall

	Alle med far	Prosent av alle som bor med én forelder
1989	21 000	12,3
1991	22 000	12,0
1993	23 000	11,9
1995	23 000	11,1
1997	22 000	10,1
1999	24 000	10,5
2000	26 000	10,9
2002	33 000	13,0
2004	38 000	14,0

Kilde: Barnestatistikk ulike år.

Tabell 3. Barns bosted fordelt mellom mor, far og begge foreldre. 2002

	Mor	Far	Delt	Antall
0 – 4 år	89	4	7	288
5 – 9 år	87	5	8	774
10 – 14 år	83	8	9	1 039
15 – 17 år	82	10	8	481
Alle	85	7	8	2 582

Kilde: Samvær og bidrag 2002.

folkeregisteret som bare kan ha en adresse per person. De barna som bor med begge foreldre, må dermed plasseres offisielt med den ene forelderen, enten med mor eller med far. Hvordan stemmer dette med barns faktiske bostituasjon? Hvilken av foreldrenes adresse har barn når de bor like mye med mor og far? Passer resultater fra intervjuundersøkelser med de tallene som fremkommer i barnestatistikken?

Ved sammenligninger mellom undersøkelsene skal det brukes varsomhet (se Boks 2). Fem forhold skal nevnes. For det første er det spørsmål om telleenheten er barn eller voksne. For det andre er det spørsmål om barnas alder er definert likt. For det tredje er det spørsmål om man bruker mødres eller fedres svar der voksne er spurt. For det fjerde er spørsmålene i undersøkelsen stilt noe forskjellig. For det femte vil utvalgsundersøkelsene ha et frafall. I denne sammenheng er telleenheten barn, mens voksne har gitt opplysningene. Aldersgruppene er noe ulike, men skulle likevel gi et bilde av utviklingen. Jeg bruker gjennomsnittet for mødre og fedre for alle tre undersøkelsene, idet mor og far i en god del tilfeller oppgir forskjellige samværsforhold. Spørsmål er stilt slik at de kan sammenlignes. Frafall varierer noe mellom undersøkelsene, men alle ligger innenfor aksepterte grenser (se Boks 3 for ytterligere detaljer).

Delt bosted – registerbasert statistikk og barns virkelighet

Vi starter med Samvær og bidrag 2002. Utvalget i undersøkelsen er barn som ikke bor med begge foreldre. Disse er inndelt i to grupper, avhengig av om de var registrert under mors eller fars adresse – som er henholdsvis "Enslige mødre" eller "Enslige fedre". Dermed kan man undersøke barnas bosted ifølge foreldres opplysninger sammenlignet med hvordan barna er registrert under henholdsvis "enslig mor" eller "enslig far" i folkeregisteret. Fra tabell 2 vet vi at 14 prosent av barna "offisielt" bor med far. Tabell 3 viser imidlertid at kun 7 prosent av barna bor med far, ifølge foreldrenes egne opplysninger. Samti-

Boks 1

Barnestatistikken ble første gang publisert i 1989. Populasjonen for barnestatistikken er personer 0-17 år registrert bosatt i Norge per 1. januar registeråret, med noen unntak: Barnestatistikken omfatter bare hjemmeboende barn 0-17 år. Denne statistikken viser hvor barna er registrert bosatt, og de kan bare være registrerte som bosatt på ett sted. Kategoriene "mor/stefar" og "far/stemor" kan være partnere, gifte eller samboende (med minst ett felles barn). Kategorien "andre" omfatter barn som bor alene sammen med søsken eller sammen med bare stemor/stefar. Det kan også være barnehjemsbarn eller adoptivbarn der adopsjonen ennå ikke er formelt i orden. Barnestatistikken, som baserer seg på data fra Det sentrale folkeregister, fanger kun opp samboerpar som har minst ett barn felles og som er registrert på samme adresse. Hvis mor eller far har fått ny partner, men ikke har giftet seg eller fått barn med denne, vil ikke dette vises i statistikken; barna telles da som om de bor med bare mor eller far.

Boks 2

Spørreundersøkelsen *Barns familier 1988* omfatter et landsrepresentativt utvalg av barn i aldersgruppene 4, 10 og 16 år på intervju tidspunktet. Undersøkelsen kartlegger familiemønstre ved barnets fødsel og gjennom oppvekst for vel 3 000 barn. Barn er den statistiske enheten, mens opplysningene er gitt av en voksen i barnets hushold. *Samværsundersøkelsen 1996* følger samme mønster som *Barns familier 1988* for barn som ikke bor med begge foreldre. Utvalget er foreldre som ikke bor sammen og som har barn under 18 år. Spørsmål om samvær var rettet mot yngste barn. Fordi foreldre gir opplysninger om kun ett barn, blir antall foreldre og barn likt, i underkant av 1 300 (se Jensen og Moen 1991 og Jensen og Clausen 1997). *Samvær og bidrag 2002* bygger på samme opplegg som *Samværsundersøkelsen 1996*, men har spesifisert spørsmål for barn etter paritet (yngste, nest yngste osv.). Nettoutvalget er omtrent 2 300 foreldre, hvorav vel 700 har felles barn (se Sætre 2004b for ytterligere beskrivelse). Med utgangspunkt i dette er filen omgjort til barn som enhet. Det vil si hvert barn har egne kjennetegn avhengig av deres paritet (yngste, nest yngst osv.). Der to foreldre har gitt opplysninger om samme barn, er "dobbeltbarna" fjernet for å forhindre at samme barn telles to ganger. Barneutvalget består dermed av 2 600 barn. Dermed har alle undersøkelsene barn som enhet, mens det er en voksen som gir opplysninger.

dig opplyser de også at 8 prosent bor med begge (delt bosted).³ Kontrasten til barnestatistikken er slående. Foreldre oppgir følgelig kun halvparten som bor med far, av den andel barnestatistikken viser. Dermed blir spørsmålet hvilken adresse de barna som har delt bosted er registrert på, enslige mødres eller fedres?

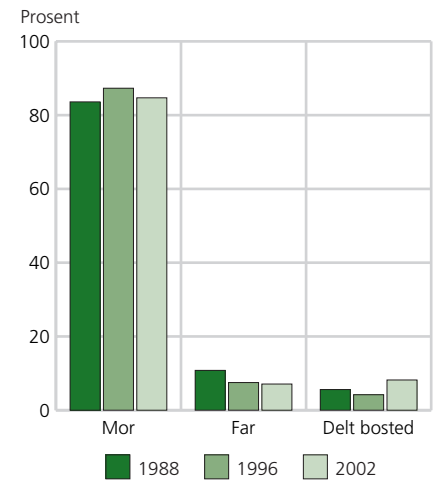
Kitterøds artikkel (2004a) er nyttig for avklaring av dette spørsmålet. Hun viser at mens 94 prosent av enslige mødre oppgir at barnet bor bare med dem, gjelder dette bare 71 prosent av de enslige fedrene. Enslig er altså den forelder som er registrert som bosatt med barn, og ikke med barnets andre forelder. Blant de enslige fedrene er det også en del som oppgir at barnet faktisk bor med mor, selv om de er registrert på fars adresse (Kitterød 2004a, tabell 5.1). Dette er ikke nødvendigvis ulogisk. Registrering av bosted kan være en mer stabil faktor enn barns faktiske bosted. Det er ikke sikkert at alle husker å foreta en adresseendring dersom et barn som er registrert på fars adresse etter en stund flytter til mor eller omvendt. Dette kan særlig være tilfellet der barna periodevis bor hos mor eller far. Det kan være mange flytende overganger med skifter i bosted blant barn som ikke bor med begge foreldre. I tabell A5.2 (Kitterød 2004b vedlegg) kan vi få ytterligere informasjon. Der er utgangspunktet par, altså foreldre til samme barn, der barnet er registrert under far (enslig far). I underkant av halvparten av fedrene (48 prosent) oppgir at barnet bor bare med dem, 35 prosent sier at barnet bor med begge foreldre og 4 prosent sier at barnet bor med mor. Mødre og fedre gir ikke helt identiske svar på spørsmål om hvem barnet bor med, men hovedtendensten er at en betydelig andel både blant fedre og mødre, oppgir at barnet også bor med mor der de er registrert bosatt med far (se også tabell A5.1 som viser at der barn er registrert bosatt med mor, er det svært få, både blant mødre og fedre, som sier at barnet bor med begge). Barn med delt bosted fordeler seg ulikt mellom mødre og fedre.

Mange barn med delt bosted bor like mye med mor og far (8 prosent – omtrent 22 000 barn). Men de aller fleste er registrert under fars adresse, selv om de i virkeligheten bor like mye med begge. I tillegg bor en del av de barna som er registrert på fars adresse faktisk bare med mor. Dette er helt annerledes blant barn som bor med enslige mødre. I denne gruppen er det bare en liten andel (kanskje 5 prosent) som har delt bosted (bor like mye hos far). De fleste foreldre velger altså fars adresse ved delt bosted. Det tyder på at omtrent halvparten av de barna som ifølge barnestatistikken bor med far (14 prosent), bor like mye med mor.

Når flere barn har delt bosted, øker forskjellen mellom den familiesituasjon som kan følges i statistikken, og den virkelighet barn lever i. Samvær og bidrag 2002 tyder på at økningen i andel fedre som bor med barn ifølge statistikken først og fremst avspeiler at flere barn har delt bosted. Dette bekreftes ved å trekke inn Barns familier 1988 og Samvær 1996 (se Boks 1).

En begrensning ved slike undersøkelser, i motsetning til barnestatistikken, er at de gruppene man er mest interessert i ofte er så små at det er problematisk å analysere disse. I Barns familier 1988 var det langt færre barn som ikke bodde med begge foreldre, færre som var født i samboerskap og færre som hadde delt bosted etter brudd, enn det som er tilfellet i dag. Vi skal derfor være forsiktige i tolkningen, særlig for 1988. De små tallene er mer problematiske jo mer uvanlige familietyperne er (barn som bor med far eller delt

Figur 1. Barn under 18 år som bor med én forelder, etter hvem de bor med til daglig. 1988-2002. Prosent

¹ 1988: 4 år, 1996 og 2002: 0-4 år.

Kilde: Barns familier 1988, Samværsundersøkelsen 1996, Samvær og bidrag 2002.

Boks 3

Barns alder er aldersgruppene 4, 10 og 16 år i Barns familier 1988, mens de to senere undersøkelsene omfatter barn under 18 år. Dette er ikke vurdert som en avgjørende svakhet. Den siste undersøkelsen viser at mødre og fedre gir generelt ulike svar, også der de har felles barn (Kitterød 2004b). I Barns familier 1988 og 1996 ga også mødre og fedre svært ulike svar om samvær, men i disse undersøkelsene var det ikke par med felles barn som ble spurt (Jensen og Clausen 1997). Men det er ikke grunn til å tro at denne ulikheten har endret seg over tid. Dermed er gjennomsnittet brukt.

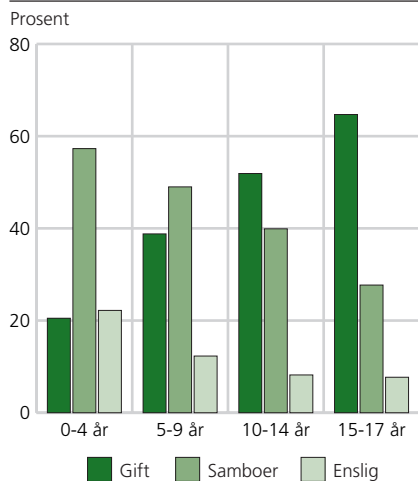
bosted). Fordelingen av barn etter familietyper og over tid tyder imidlertid på en relativt god sammenheng mellom undersøkelsene.

Alle undersøkelsene viser at over 80 prosent av barna bor bare med mor. Mellom 1988 og 1996 økte denne andelen, for deretter å avta noe, en utvikling som er i samsvar med barnestatistikken. Imidlertid tyder resultatene på at færre barn bor bare med far i dag enn i 1988. I 1988 oppga 11 prosent at barnet bodde med far, og nesten 6 prosent oppga delt bosted, mens begge gruppene viste nedgang i 1996, også dette i samsvar med barnestatistikken. Det er interessant å notere at Samvær og bidrag 2002 viser en tilsvarende lav andel barn som bor bare med far (7 prosent), men det er en tydelig økning i delt bosted etter 1996 (fra 4 til 8 prosent). Alle de tre undersøkelsene viser altså at andelen barn som bor med bare far har vært stabilt lav, og endog har sunket de siste 15 år. Det er i gruppen for delt bosted vi finner økning dersom barn ikke bor med mor.

Den sterke økningen i andel barn som bor med far ifølge barnestatistikken (fra 10 til 14 prosent siden 1997) viser seg følgelig å være en økning i barn som bor både med far og mor. Fedre har fått større del i daglig omsorg, sammen med mor, men de har ikke oftere aleneomsorg for barn.

Delt bosted er blitt mer vanlig, og det er flere grunner til å anta at barn har mer samvær med den andre forelderen nå, enn i 1988 da den første undersøkelsen Barns familier ble gjennomført. Lyngstad (2004) viser at en betydelig andel barn har utvidet samvær, og at dette også gjelder der foreldre ikke har inngått avtale om samvær. Der barn er registrert på fars adresse (enslige fedre) er det langt flere som oppgir samvær med den andre forelderen, enn der barn er registrert på mors adresse (enslige mødre). På dette punktet er det et stort samsvar mellom svarene til mødre og fedre. Tilsvarende resultater om mer samvær der barn bor med far, er rapportert tidligere: "Mødre som ikke bor med barn har en langt mer aktiv rolle i barneomsorg enn fedre i tilsvarende situasjon" (Jensen og Clausen 1997:57; Nygaard Christoffersen 1996 viser det samme for Danmark). Sammenligningen mellom barnestatistikk og intervjuundersøkelser viser imidlertid at der barn bor med far har mange foreldre delt omsorg. Barn bor med begge foreldre, men er registrert under fars adresse. Mødre har ikke bare samvær, de opprettholder sin del i et felles foreldreskap. I motsetning til dette finner vi at der barn er registrert på mors adresse er hun langt oftere alene om daglig omsorg.

Figur 2. Barn under 18 år som bor med én forelder, etter foreldrenes samlivsstatus ved første barn. 2002. Prosent

Kilde: Samvær og bidrag 2002.

Samboerfedre i fremmarsj?

I tidligere artikler er endringer i andelen barn som bor med far knyttet til samboerfedres rettslige stilling (Jensen 2003). Analyser av foreldrebrudd frem til 1996 har vist at barn født i samboerskap har en langt høyere sannsynlighet for foreldrebrudd og at denne ikke har avtatt selv om flere barn fødes i samboerskap (Jensen og Clausen 2003). Figur 2 bekrefter denne tendensen.

Barn i den yngste aldersgruppen, 0-4 år, ble født mellom 1998 og 2002, da omtrent 50 prosent av alle barn ble født utenfor ekteskap. For disse er det beregnet at omtrent 40 prosent ble født i samboerskap, mens 10 prosent ble født av enslig mor (Byberg, Foss og Noack 2001). Barn har en økende sannsynlighet for at foreldre flytter fra hverandre jo eldre de blir. Denne utviklingen gjenspeiles særlig for barn født i ekteskap. Imidlertid har også familiemønstrene endret seg over tid. Det er mer vanlig å bli født i samboerskap nå enn på slutten av 1980-årene. Det store flertallet av de eldste barna er født i

ekteskap, og det er dermed også forventet at de utgjør størsteparten av barn som ikke bor med begge foreldre. Det mest interessante i denne sammenheng er de yngste barna. Fordi relativt få barn opplever at foreldre flytter fra hverandre i de aller første leveår, vil de som er født av enslige mødre utgjøre en stor andel av dem som ikke bor med begge foreldre. Det som er interessant i vår sammenheng er den store forskjellen mellom gifte og samboere. 40 prosent av alle barn i denne perioden er født i samboerskap. Likevel utgjør de nesten 60 prosent av dem som bor med én forelder. Bare 20 prosent av disse barna har foreldre som var gift. Den store forskjellen mellom gifte og samboere i risiko for brudd gjelder fortsatt. Spørsmålet er imidlertid om samboerfedre har styrket sin stilling i forhold til fordeling av barn etter brudd.

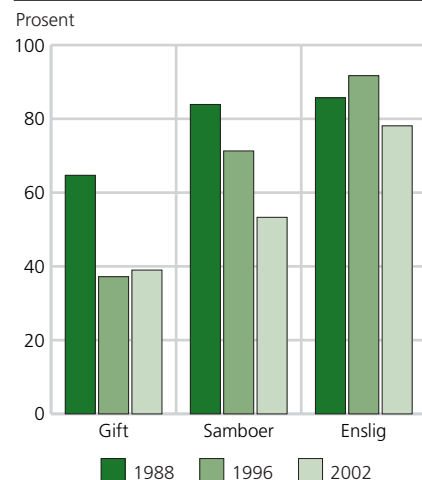
Ved et samlivsbrudd blir foreldreansvaret (se Boks 4) en viktig faktor ved fordeling av daglig omsorg. Både Barns familier 1988 og Samværsundersøkelsen 1996 viste at samboerfedre (og fedre som ikke bodde med barnets mor ved fødsel) langt sjeldnere enn gifte fedre hadde felles foreldreansvar og dermed også sjeldnere daglig omsorg (delt bosted) (Jensen og Clausen 1997). Ettersom de administrative rutineene for felles foreldreansvar ble forenklet i 1998, ble samboerfedres muligheter for daglig omsorg styrket. Tiden var dessuten preget av mye offentlig debatt om disse spørsmålene. Med større bevissthet om dette forholdet kunne man tenke seg at det særlig er samboerfedre som de senere år har innhentet det tapte. Sætre (2004a) viser at det siden 1996 har vært økning i felles foreldreansvar, særlig blant de yngste barna (0 til 4 år). Økningen tilsvarte 17 prosentpoeng. Her ser vi på utviklingen siden 1988, med barn som telleenhet. Resultatene viser at det er langt mindre vanlig at mor har foreldreansvar alene, og det gjelder for alle samlivsstatuser ved første barn. Vi retter søkelyset mot de yngste barna for å undersøke om foreldreansvar for barn som er født fra 1998 er fordelt annerledes enn for barn født tidligere.

Tallgrunnet for denne figuren er lite. Bare vel 70 barn i 1988-undersøkelsen hadde foreldre som ikke bodde sammen ved 4-årsalder. Det samme gjaldt henholdsvis 250 og 290 barn i 1996- og 2002-undersøkelsene (for aldersgruppen 0-4 år). Dette gir små undergrupper. Vi må dermed være forsiktige med å trekke konklusjoner, men bare bruke fordelingene som indikasjoner.

Figur 3 viser at det er blitt mindre vanlig at mor har foreldreansvar alene uansett samlivsstatus. Barn født i ekteskap har i utgangspunktet foreldre med felles ansvar, men de kan avtale en annen fordeling ved skilsmisse. Mens 65 prosent av mødre som var gift ved første barn hadde foreldreansvar alene i 1988, gjelder dette under 40 prosent nå. Det er blitt mer vanlig å beholde det felles foreldreansvar, men det store spranget ble tatt fra 1988 til 1996. Fortsatt har mange tidligere gifte mødre foreldreansvar alene etter brudd. Imidlertid er det en stor forskjell sammenlignet med barn født utenfor ekteskap (i samboerskap eller av enslig mor). For barn født i samboerskap hadde 84 prosent en mor med foreldreansvar i 1988. I 2002 var andelen 53. Blant de som var samboere ved første barn ser vi også at utviklingen har en klar tendens gjennom hele perioden. Det er blitt mindre vanlig at mor har foreldreansvaret alene. Blant samboere er nedgangen 31 prosentpoeng. Tallene for enslige er for små – og tendensen er for uklar – til tolkning.

To trekk gjør seg dermed gjeldende for barn født i samboerskap: For det første at det er blitt langt sjeldnere at mor har foreldreansvar alene, og for det andre at samboerfedre fortsatt har en svakere stilling sammenlignet med

Figur 3. Andel barn der mor har foreldreansvar alene, gruppert etter foreldres samlivsstatus ved første barn. Tall for barn 0-4 år. Prosent¹

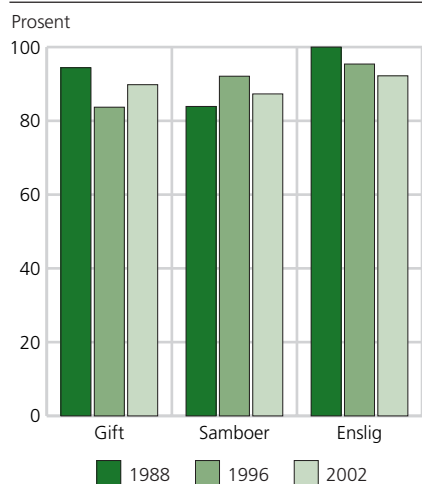
¹ 1988: 4 år, 1996 og 2002: 0-4 år.

Kilde: Barns familier 1988, Samværsundersøkelsen 1996, Samvær og bidrag 2002.

Boks 4

Foreldreansvar innebærer at man har rett og plikt til å ta avgjørelser for barnet i personlige forhold, som ved valg av navn, skole, utstedelse av pass og flytting til utlandet. Gifte foreldre har automatisk felles foreldreansvar. Når foreldre ikke er gift, har barnets mor i utgangspunktet foreldreansvaret alene, men foreldrene kan avtale hvordan foreldreansvaret skal fordeles. Ved skilsmisse eller samlivsbrudd kan foreldre opprettholde sin opprinnelige fordeling av foreldreansvar, eller endre dette.

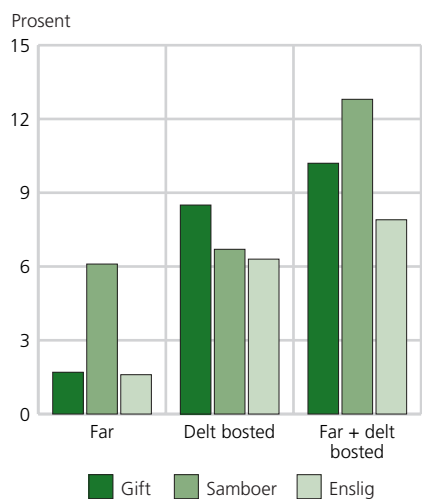
Figur 4. Andel barn der mor har daglig omsorg, gruppert etter foreldres samlivsstatus ved første barn. Tall for barn 0-4 år. Prosent¹

¹ 1988: 4 år, 1996 og 2002: 0-4 år.

Kilde: Barns familier 1988, Samværsundersøkelsen 1996, Samvær og bidrag 2002.

Figur 5. Andel barn der far har daglig omsorg, gruppert etter foreldres samlivsstatus ved første barn. 2002. Tall for barn 0-4 år. Prosent

Kilde: Samvær og bidrag 2002.

fedre til barn født i ekteskap. Forsøket på å styrke samboerfedres legale rettigheter til barn i 1998 har ikke visket ut forskjellene til de gifte fedrene, og utviklingen var allerede i gang før denne endringen. Det er fortsatt langt mer vanlig at mødre har foreldreansvar dersom barn er født i samboerskap, enn i ekteskap. Er det likevel mindre vanlig at barn bor med mor etter brudd i samboerskap?

Figur 4 tyder på at utviklingen i daglig omsorg ikke er entydig. Nesten 95 prosent av de yngste barna ble boende med mor etter en skilsmisse i 1988. I 2002 gjaldt det omtrent 90 prosent. I denne sammenhengen er det samboerne som det er særlig viktig å følge. I 1988 ble 84 prosent av barna boende med mor. Som nevnt tidligere skal tallene for 1988 tolkes med varsomhet fordi det er få barn som har hatt foreldrebrudd innen 4-årsalder. Imidlertid kan det se ut til at det har vært en endring blant samboere den senere tid. Dette avspeiles i en nedgang i andel barn som bor med mor, fra 92 til 87 prosent. Noe overraskende er det imidlertid at det er blant barn født av enslige mødre vi finner den klareste nedgangen, men tallene er svært små. Barn som ikke bor med mor, kan enten bo med far eller de kan ha delt bosted. Hvilke barn bor med far, og hvilke har delt bosted?

Figur 5 viser andel barn som bor bare med far, som har delt bosted, og til slutt en kolonne der de to gruppene er slått sammen. Det er denne siste kolonnen som vil være i samsvar med barnestatistikken. Barn med fedre som var gift ved første barn er særlig sterkt representert blant dem som har delt bosted, mens barn med fedre som var samboere ved første barn fordeler seg ganske likt i de to gruppene. Når vi slår sammen de som bor med bare far og de som har delt omsorg er det samboerfedre som har høyest andel (13 prosent). Vi har tidligere sett at flere barn har delt bosted, mens det har vært liten endring for dem som bor med bare far. Når vi følger de yngste, født fra 1998, finner vi følgende forskjeller etter fedres samlivsstatus ved første fødsel. For barn med gifte fedre (ved første fødsel) som ikke bor med mor, er delt omsorg blitt hovedmønsteret. Få barn bor med far alene. Vel 10 prosent av barna i denne gruppen bor enten med far alene, eller de har delt bosted, og det er den siste gruppen som er størst. For barn med samboende fedre (ved første fødsel) er det omtrent like mange som bor med far alene, og dem som har delt bosted. Dette tyder på at det har skjedd en klar endring etter 1998. I fremtiden vil det være interessant å følge utviklingen blant barn født av enslige mødre, der det også kan tyde på at flere har delt bosted.

Far mer viktig, men også mindre

Tallene fra barnestatistikken viser at 14 prosent av barn som ikke bor med to foreldre, nå bor med far. Andelen har økt siden midten av 1990-årene. I denne artikkelen har jeg sammenlignet statistikk med intervjuundersøkelser. Linjen er trukket tilbake til 1988. Jeg har rettet søkelyset særlig mot de helt yngste fordi det er her vi kan forsøke å fange nye tendenser. Det skal imidlertid sies at tallene dermed også blir så små at jeg beveger meg på grensen av det tillatelige. Gitt disse begrensninger tyder resultatene på at far er blitt viktigere. Men andel barn som bor bare med far, er betydelig mindre enn barnestatistikken viser.

Flere konklusjoner kan trekkes. For det første er en tradisjonell fordeling av barn fortsatt helt dominerende når foreldre ikke bor sammen. Vel 85 prosent bor bare med mor. De siste årene har det vært en jevn økning i andel barn som bor med far, men denne økningen er et resultat av at flere barn har delt

Foto: Photos.com

bosted. Barn med delt bosted er i hovedsak registrert under fars adresse. Blant de 14 prosent som ifølge barnestatistikken "bor med far", bor omtrent halvparten like mye med mor. Det er altså en langt mindre andel barn, omtrent 7 prosent, som bor bare med far. Samtidig tyder resultatene på at vi står overfor en viktig endring i samboerfedres tilknytning til barn etter brudd. I tidligere arbeider har jeg argumentert for at samboerskap svekker farskap gjennom to mekanismer. Den ene mekanismen er at barn har langt høyere risiko for foreldrebrudd enn der barn er født i ekteskap. Denne risikoen er ikke blitt svekket over tid, til tross for at flere barn fødes i samboerskap. Den andre mekanismen er at barn i tillegg har større sannsynlighet for å bli boende med mor etter et brudd i samboerskap enn i ekteskap. Når vi følger de yngste barna, tyder resultatene på at denne faktoren er mindre avgjørende. Samboerskap svekker fortsatt farskapet, men nå hovedsakelig gjennom den høye risiko for foreldrebrudd. Styrking av samboerfedres rettslige stilling (som også omfatter de administrative forenklinger etter 1998) kan ha ført til at disse fedre har fått større del i daglig omsorg for barn etter brudd.

Økningen i andel barn som bor med far er likevel beskjeden enten vi bruker barnestatistikk eller spørreundersøkelser, bare 2 prosentpoeng over 1989. Spørreundersøkelsene viser ingen økning for barn som bor alene med far. Når halvparten av de barna som ifølge statistikken bor med far, bor faktisk like mye med mor står vi overfor to ulike foreldreskap. Enslige fedre har større muligheter til å tilpasse jobb, dagligliv, reiser og fritid til et avtalt tids-

¹ For samboere fastlegges farskapet ved at far erkjenner og mor godtar dette. Gifte foreldre får automatisk felles foreldreansvar for barn, mens ugifte (også samboere) må velge om de ønsker felles foreldreansvar.

² Fra om med 1998 ble de administrative rutine for felles foreldreansvar blant samboere forenklet ved at en rubrikk om foreldreansvar ble inntatt i skjema for erkjennelse av farskap. Etter dette kunne samboerfedres rettigheter til foreldreansvar ivaretas gjennom ett skjema, frem for den tidligere praksis med to skjema. Våren 2005 vil Stortinget ta opp spørsmålet om samboerfedres foreldreansvar. Ot.prp nr. 82 om felles foreldreansvar for samboende foreldre. Samboerfedre får dermed felles foreldreansvar forutsatt at det foreligger en erklæring om samboerskapet og at denne er sendt til folkeregisteret. For samboere fastlegges farskapet ved at far erkjenner og mor godtar dette. Mens gifte foreldre automatisk får felles foreldreansvar har mor alene foreldreansvaret når foreldre ikke er gift og dersom de ikke har sendt melding til folkeregisteret om felles ansvar.

³ Denne fordelingen er i samsvar med Kitterød 2004a, som bruker foreldre som telleenhet.

⁴ I den senere tid er det reist spørsmål om problemer som barn møter på reiser med fly og tog. Barneombudet har utarbeidet retningslinjer til foreldre for å begrense disse problemene (http://www.barneombudet.no/data/f/0/08/59/3_22401_0/Barn_som_reiser_alene-2.pdf).

Referanser

Byberg, Ingvild Hauge, Aslaug Hurlen Foss og Turid Noack (2001): *Gjete kongens harer. Rapport fra arbeidet med å få samboerne mer innpasset i statistikken*. Rapport nr. 40, Oslo Statistisk sentralbyrå.

Jensen, An-Magritt (2001): "Barn bor med far når far bor med mor". *Samfunnsspeilet*, nr. 3, Statistisk sentralbyrå.

Jensen, An-Magritt (2003): "Flere barn bor med far – mot et vendepunkt?" *Samfunnsspeilet* nr. 3, Statistisk sentralbyrå.

Jensen, An-Magritt og Bjørg Moen (1991): *Enebarn, delebarn, stebarn? Barns familier i lys av nye samlivsmønstre blant foreldre i 1970- og 1980-åra*. I samarbeid med S.E. Clausen, NIBR-rapport no 14.

Jensen, An-Magritt og Sten-Erik Clausen (1997): *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*. NIBR-Notat 1997: 103.

Jensen, An-Magritt og Sten-Erik Clausen (2003): "Children and Family Dissolution in Norway: The impact of consensual union". *Childhood*, Vol. 10, no. 1: 65-81.

Kitterød, Ragni Hege (2004a): *Foreldreskap på tvers av hushold. Ansvar og omsorg for barn blant foreldre som ikke bor sammen. Resultater fra Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002*, Rapport nr. 15, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Kitterød, Ragni Hege (2004b): "Samvær med barn etter samlivsbrudd: Hva svarer far og hva svarer mor?" *Samfunnsspeilet* nr. 2, Statistisk sentralbyrå.

Lyngstad, Jan (2004): "Mer faktisk enn avtalt samvær." *Samfunnsspeilet* nr. 2, Statistisk sentralbyrå.

Nygaard Christoffersen, Mogens (1996): *Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5-årige børns opvækst hos fædre og mødre*. Socialforskningsinstituttet, København.

Sætre, Aina Helen (2004a): "Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst." *Samfunnsspeilet* nr. 2, Statistisk sentralbyrå.

Sætre, Aina Helen (2004b): *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002. Dokumentasjons- og tabellrapport*. Notater nr. 26, Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Wade, Amanda and Carol Smart (2003): "As fair as it can be? Childhood after divorce". I An-Magritt Jensen and Lorna McKee (eds) *Children and the Changing Family. Between transformation and negotiation*. London: RoutledgeFalmer: 105-119.

skjema. De har barn halve tiden. Resten av tiden er uten barn. I motsetning til dette har enslige mødre langt oftere hovedansvaret for barn alene. Barn har samvær med far, men bor til daglig med mor. For mange av disse barna er samvær ikke avtalt, gjerne oftere enn avtaler tilsier, men samværet har spontan karakter (Lyngstad 2004). Dermed kan mødre ikke planlegge andre aktiviteter. Omtrent hvert fjerde barn har ikke vært sammen med far siste måned (Kitterød 2004a). Det betyr at enslige mødre har mindre kontroll over sine "barnefri" perioder. De kan i mindre grad tilpasse jobb og andre aktiviteter til perioder med og uten barn. Den vedvarende forskjellen i foreldres omsorg for barn gir ulike muligheter for deltakelse på andre arenaer. Fedres omsorg for barn griper mindre inn i jobb og fritid. Samtidig får denne forskjellen betydning for oppfatninger om at fedre har andre holdninger til samvær enn det mødre har. Omfattende samvær tilskrives som en effekt av at barn bor med far. Mødres bidrag er dermed omdefinert til "samvær" og usynliggjort som felles omsorg. Denne artikkelen viser at far er blitt viktigere, men mor er ikke blitt mindre viktig. Mange mødre som ikke bor med barn ifølge offentlige registre, tar del i omsorg på lik linje med fedre som bor med barn.

Både i familiepolitikk og offentlig debatt legges det stor vekt på at foreldreskapet består selv om partnerskapet forgår. Men utviklingen reiser også nye spørsmål om barns velferd. De engelske forskerne Wade and Smart (2003) har intervjuet barn om hvordan de opplever pendling mellom to hjem. Flere av barna peker på at delt bosted betyr at hver av foreldrene får "sin rettmessige del av barnet". Men mange, og særlig tenåringer, har også sitt eget liv med venner og fritidsaktiviteter. Delt bosted gir "barnefri" tid for foreldre, men tar "foreldrefri" tid fra barn. Barn bruker mer tid på å være i to hjem og til reiser mellom disse.⁴ I iveren etter å fremme barns rett til, og behov for, omfattende samvær med begge foreldre overses ofte barns andre behov. Venner, tilknytning til nabolag, fritidsaktiviteter eller behovet for bare å være der man er, er også viktig sider ved barns velferd. For noen barn kan selve reisen mellom foreldre, i tillegg til den tiden det tar, by på problemer. Omtrent halvparten av barn med delt bosted har foreldre innenfor gangavstand. Disse barna kan opprettholde venner og nærmiljø også med to hjem. Men den andre halvparten har ikke disse fordeler. De fleste (42 prosent) reiser en halv time eller mindre med privat bil eller offentlig transport, mens de øvrige (5 prosent) har lang reise. I den senere tid har media rettet søkelys mot problemer som oppstår for barn som reiser alene på tog, fly og buss. Barn kan betale en høy pris for delt bosted. Det er tid for å spørre om barns behov for, og rett til, egen tid.